

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Aralık / December 2019, 4 (8): 390-398.

Kitap Deęerlendirmesi

Ahlâku'l-Ulemâ

Âcurrî Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Abdullah
İdâratu'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Suudi Arabistan, 1978, 125 sayfa.

A Review of The Ethics of Ulema by

Âcurrî Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Abdullah
İdâratu'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Saudi Arabia, 1978, 125 pages.

Deęerlendiren / Reviewed by

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri, Arap Dili ve Belâgati Ana Bilim Dalı,
Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Division of Basic Islamic Sciences, Departman of Arabic Language and Rhetoric, Bilecik,
Turkey adnan.arslan@bilecik.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Deęerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 07.08.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 28.12.2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt / Volume:4 **Sayı / Issue:** 8; **Sayfa / Pages:** 390-398.

Atıf / Cite as: Arslan, Adnan. “Ahlâku’l-Ulemâ, yazar Âcurrî Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Abdullah”. Kalemname 4 / 8 (Aralık 2019): 390–398.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

Öz: Etik ilkeler her bireye lazım olduğu gibi, toplumların kolektif bilinçlerinin oluşmasında en etkin güce sahip entelektüel kesimin de daha fazla bu ilkelere bağlı kalması beklenir. Âcurri, toplumun bu beklentisine karşılık verircesine “Ahlâku’l-Ulemâ” adlı eserini kaleme almış ve ilim ehlinin ilim yolculuğundaki kilometre taşlarını Sünnet rehberliğinde ortaya koymaya çalışmıştır. Eser içerisinde özellikle “münazara/tartışma adâbı” başlığı dikkatimizi çekmiştir. Özellikle son yıllarda kitlesel iletişim araçları ve sosyal medyada izlenen tartışma programlarında, karşıt görüşlü düşünce sahiplerinin “din eksenli” konuları kimi zaman herhangi bir insaf ölçüsü olmadan tartıştığı müşahede edilmektedir. Bu tanıtım yazısı, bu tür tartışmalarda izlenmesi gereken münazara adabını yeniden gözden geçirmek ya da hatırlamak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Âcurrî, tartışma, âdâb, münazara.

Abstract: Ethical principles are required for every individual and the intellectual sector which has the most effective power in the formation of collective consciousness of societies is expected to adhere to these principles more. In response to this expectation of society, Âcurri wrote Ahlâku’l-Ulemâ and tried to reveal the milestones of the scholars in the journey of knowledge under the guidance of Sunnah. In particular, the title of debating / debating candidate attracted our attention. Particularly in recent years, mass media and discussion programs on social media, it is observed that opposing viewers sometimes discuss “religion-based” issues without any measure of mercy. This introductory paper is written to reconsider or remember the manners of debate that should be followed in such discussions.

Keywords: Theology, Âcurrî, debate, ethics, discussion.

Renklerin bir şahsiyeti olsaydı birbirleriyle “hangimiz daha alımlı” diyerek tartışılar mıydı acaba? Ya da çiçeklerin akli olsaydı? Yahut farklı özgül ağırlıktaki maddeler “daha önemli” tartışması yaşarlar mıydı? Vücudumuzdaki farklı organların her birine ait bir kişiliği olsaydı, konuşabilselerdi, kendi aralarında “Ben daha önemliyim.” tartışmalarını duyar mıydık ki? Farklılığın fitrat yasası olduğu evrende bu tür tuhaf soruların sonu gelmeyeceği aşikâr.

Başlıktan hemen sonraki girişimizde sorduğumuz bu sorularla maksadımız sanırım kendisini hemen ele vermiştir. Dünyaya gelişimizden yıllar sonra akli melekelerimizin

gelişmesi ile beraber bizim gibi düşünmeyen insanlarla tartışmaya başladığımızı biliriz. Hatta o derece ki anne rahminde ikizlerin birbirleriyle tartıştığı anlaşmazlığın fiziki boyuta da vardığını gösteren görüntüyü çoğumuz izlemiştir. Anlaşılan “tartışmak” varlığa adım attığımız ilk andan itibaren bizim varoluş damgamız olarak alnımıza dağlanmıştır.

Kelimelerin kök analizlerine odaklanan etimoloji doğal olarak lengüistik amaçlar için kullanılır. Ancak etimolojinin özellikle dini metinleri yorumlama ameliyesinde ne kadar önemli olduğu izahtan varestedir. Kur’ân tefsirleri, özellikle de lugavi olanları bu türden sayısız yorumları havidir. Kelimelerin kökü ile ondan iştikak etmiş (türemiş) yeni kelimeler arasında tabii anlam ağları/bağları bulunur. Deyim yerinde ise kök ile türev birbirinin ne aynıdır ne de gayrıdır. Kök ile türev arasındaki anlam ilişkisi kimi zaman felsefi yorumlara mesnet olabileceği gibi kimi zaman da pek zarif nüktelere de kapı açmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak “tartışmak” fiili de öyledir. Aslında tartışmak tartmak fiilinin işdeşlik ifade eden kalıbına girerek türemiş bir fiildir. Yani aslında tartışmak karşılıklı tartmaktır. İki kişi ortadaki bir nesnenin ağırlığının ne olduğunu anlamak için beraberce tartarlar. Maksat hem o nesnenin gerçek ağırlığını objektif bir şekilde ortaya koymaktır hem de diğer taraftan tek taraflı çaba ile aldanmanın risklerini bertaraf etmektir. Yani asıl mesele aldanmamak ve farkında olmadan da aldatmamaktır.

Türkçemize Arapçadan giren münakaşa fiilinin de kök harfleri “nakş”tır. Nakşetmek fiili farklı renkleri bir araya getirerek yeni bir “nakış” ortaya çıkarmaktır. Münakaşa ise Türkçedeki “işdeşlik” ifade eden “mutavaat” özelliği ile karşılıklı renkler getirme ve yeni nakışlar ortaya çıkarma ameliyesinden başka bir şey değildir. Yani birinin düşüncesi bir renktir; diğerinin düşüncesi de diğer bir renktir ki bu şahıslar karşılıklı renklerinin bir araya getirerek “münakaşa” ederler; yani nakış teşkil ederler.

Aynı şekilde “münazara”nın kökeni de “nazar” etmektir. Bir üstteki fiilde olduğu gibi işdeşlik ifade eden “mufaale” babına girdikten sonra artık “nazar/bakma” fiili, karşılıklı bakma anlamına gelmektedir. Buna göre münazara fiili, ortada bulunan bir nesne ya da meseleye beraber bakmak anlamındadır. Ortada bir mesele vardır; kişi bulunduğu yerin açısından baktığında bazı şeyler görecektir ama diğer tarafına vakıf olamayacaktır. Kendine mahfi kalan diğer detayları da başka bakanların nazarından görüp anlayabilecektir. Dolayısıyla çok yönlü “olgu/olay/nesne”ler, doğası gereği mahdut nazar ve dar muhakemeye sahip tek insanın üstesinden gelebileceği şeyler değildir. İnsanoğlu ister

istemez daha geniş bakabilmek için başkalarının bakışlarına muhtaçtır (Münazara). Tüm ömrünü tek renkle geçiremeyecek kadar zengin mizaçlı beşer tabiatı farklı renklerle bir araya gelip nakış teşkil etmek zorundadır (Münakaşa). Özgül ağırlığı epeyce fazla olan mevzuları vukufiyetle ihata edebilmek ve dakik bir ölçü ile kıyaslayabilmek için beraberce tartmaya ihtiyaç duyacaktır (Tartışma).

İnsan hayatına dair her ne ayrıntı varsa hiçbirini es geçmeme istidadında bulunan Sünnet-i Seniyye, söz konusu tartışma olduğunda da tabi ki meseleyi “âdâb”sız bırakmamıştır. Bir mecliste birinin oturduğu sonra da tekrar geri gelmek üzere ayrıldığı yere oturma niyetine girilmemelidir. Zira bu, Sünnet’in öngördüğü oturma adabına uygun değildir. Mümin yatağına yattığında sağ tarafına dönmelidir. Sol eliyle yemek ve içmekten kaçınmalıdır. Tuvaletle sol ayakla girmeli, sağ ayakla çıkmalıdır. Yemeği önünden yemeli, yoldaki taşı kenara atmalı, sol elle sümkürmeli, sağ elle hapşırmalı, ne hızlı ne de yavaş; orta hızda yürümeli vs... Hayatın tüm ayrıntılarına dair “âdâb” vaz eden Sünnet-i Seniyye’nin “tartışma” adabının da olduğu muhakkaktır. Zira söz konusu tartışma olduğunda çoğu kez maalesef; Kâbe azametinde olan kalpler kırılmakta, gönüller incinmekte, kırgınlıklar yayılmakta, dargınlıklar ve küskünlükler çoğalmaktadır. Müminlerin birbirleriyle sarsılmaz bir muhabbet ve sapaşğlam bir ülfetle kaynaşmasını isteyen İslam’ın, tartışma adabının olmama ihtimali yoktur. Zira tartışma anları, dinin şiddetle emrettiği muhabbeti zedelemeye müsait zamanlardır. Nitekim dinimiz kavgaların hatta cinayetlerin sebebi olabilecek öncülleri en başta nehyetmiştir. Sonu fecaatle biten nice küçük şeyler vardır. Malum, koskocaman yangınları başlatmak için kıvılcımlar yeterlidir. Nice cinayetlerin mukaddimesinde gıybet, haset, dargınlık, öfke, kıskançlık vb. kötü ahlak ve davranışlar yatmaktadır. Bu itibarla burada bir kısmını saydığımız kötü ahlak ve tutumlar bizzat Kur’ân tarafından yasaklanmıştır. Namaz gibi farz olan ibadetlerin şekillerine dair ayrıntılara sarıh olarak yer vermeyen Kur’ân’ın gıybet, haset, kibir, öfke gibi “ayrılıkları” netice veren kötü ahlakları vurgulu bir şekilde yasaklaması meselemizi teyit etmektedir. Dolayısıyla ümmet mabeyninde derin ihtilafları netice verebilecek tartışmalar da bizim fay hatlarımızdan biridir. “Bence” diyerek başlayan öyle lüzumsuz tartışmalar olmuştur ki sonu, geri dönüşü imkânsız küsmelerle nihayet bulmuştur. Sünnet-i Seniyye’nin tartışmalarımıza dair kayıtlar ve uyarılar vaz etmesi kaçınılmazdır. Bu uyarıların ehemmiyetine binaen “münazara âdâbı”

içerikli eserler telif etmek bir gelenek halini almıştır.¹ Burada bu eserlerden biri olan *Ahlâku'l-Ulemâ'* da ilmi münazarada bulunmanın adabı üzerine tahsis edilen meselelerin içeriğine dair incelemede bulunulacaktır.

AHLÂKU'L-ULEMÂ'DA MÜNAZARA ÂDÂBI

Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Abdullah el-Âcurrî² (ö. 460/1069) ait olan eserde müellif eserini on iki başlığa ayırmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere eser âlimlerin faziletine ve ilmin ehemmiyetine tahsis edilmiştir. Bu başlıklardan birisi de münazaraya ihtiyaç duyulduğunda ilim ehlinin takınması gerektiği tavırları ele almaktadır. Asıl olan münazaranın ancak bidat ehli olan kimselerle yapılmasıdır ki onların zehri Ümmet-i Muhammed'e yayılsın. Zira böyle kimselere karşı sessiz kalındığı sürece etki alanları daha da yayılacaktır. İlim ehlinin böyle sapık mizaçlı kimselere ilmen galebe etmesinde Müslümanlara fayda vardır. Ancak şu bilinmelidir ki böyle bir münazaraya girmek tercihan değil zaruretten olmuştur. Yoksa bunun dışında ilim ehlinin istikamet üzere olan diğer ilim ehli ile tartışmalara girmesi hoş görülmemiştir. Âcurrî bunu teyit eden rivayetleri sıralamaktadır. Bu rivayetlere göre *haklı olduğu halde tartışmayı terk eden kimse için Allah, Cennet'in ortasında bir ev inşa edecektir.*³ Müslim b. Yesâr tartışmalara girmekten şöyle sakındırmıştır: *Tartışmaktan uzak durun. Zira tartışma âlimin cehalet anıdır. Onunla şeytan onun ayağını kaydırmaktadır.* Hasan-ı Basrî'nin de dediği gibi *Müslüman idare eder, tartışmaz.* Tartışmaların çoğu kardeşlerin kalplerini bulandırır ve o tefrika sebebidir de. Yine Ebû Umâme'nin aktardığına göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: *Hidayet üzere olduğu halde dalalete düşenler ancak cedel ehlidir.*⁴

Bu rivayet ve kavilleri zikrettikten sonra Âcurrî, ilim ehli arasında içinde müşkiller bulunan konuların nasıl tartışılması gerektiğine dair bir soru sormuştur. Klasik eserlerde sıklıkla başvurulan bir yöntem olan soru-cevap tekniği ile müellif mukadder bir soruya yer vermiştir. Hakikaten de kimi zaman ihtilafli meseleler üzerine tartışma zarureti hâsıl olabilmektedir. Tartışma çıkmasın diyerek bu konulara hiç değinmemek de isabetli değildir. Ortada ihtilafli bir mesele vardır ve bu mesele ile ilintili olan kimselerin kafalarındaki

¹ Münazara ilmi ve literatürü hakkında ayrıntı için bk. Hacı Kaya, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münazara ilmi ya da Âdâbu'l-Bahs", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Temmuz 2017): 69-114.

² Müellifin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntı için bk. Orhan Çeker, "Âcurrî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1988), 1/329.

³ Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdullah el-Âcurrî, *Ahlâku'l-ulemâ*, naş: İsmâîl b. Muhammed el-Ensârî, Abdullah b. Abdullatif Âl eş-Şeyh, (Suudi Arabistan: Riâsetu İdârâti'l-buhûs, 1987), 57.

⁴ Âcurrî, *Ahlâku'l-ulemâ*, 59.

istifhamlar giderilmelidir. Tefrika çıkar korkusuyla bu meseleleri yok saymak da çözüm olamaz. Âcurrî'nin tavsiyeleri gerçekten de takva ehline yaraşır titizliktedir. Ona göre herhangi bir muğlak meselede mütehayyir kalmış olan kişi ilmi seviyesi, anlayışı ve akli melekesinden emin olduğu kişiye gider. Onunla bir fayda umarak meseleyi münazara eder. Yoksa maksadı taşıdığı bir düşünce ile karşısındakine galebe etme arzusu olmamalıdır. Böyle bir müzakerede kişi nefsinin insafı davranmaya ikna etmelidir. Müzakere ettiği kişinin haklı çıkmasıyla sevinmeli ve onun hata yapmasını da kerih görmelidir. Kişi herhangi bir meselede haklı çıktığında nasıl sevinir; hata yaptığında nasıl bozulur; o da müzakere ettiği kişinin haklı ya da haksız olduğunda aynı duyguları taşıyabilmelidir. Tartıştığı kişinin yanılmasını arzu edecek tarzda bir tartışma çok sakıncalıdır. Bu adeta batılın hak, hakkın da batıl gösterilmeye çalışılması gibi bir şeydir ki haramlığı apaçık ortadadır.⁵

Âcurrî'ye göre münazara eden tarafların hakkı ortaya çıkarma niyetinin en baştan kalplerde sabit olma lüzumu vardır. Münazaracı eğer hakkın, karşısındaki kişinin elinde zahir olduğunu gördüğünde hemen kendi düşüncesinden vazgeçip ona teslim olabilecek kıvamda olmalıdır. Bu niyetlerle girişilmiş bir münazaranın zararı yoktur. Şeytan böyle münazaracılardan kendi lehine bir şey elde edemeyecektir.

Aklı başında olan ilim erbabı, cedel, tartışma ya da galebe çalma niyetiyle kendisine gelen münazaracılarla tartışmaya girmekten imtina etmelidirler. Çünkü bu niyetle tartışmaya girmek isteyen kimselerin kendi mezhebinin görüşünü haklı çıkarmak ve hasmını haksız duruma düşürmek isteği açıktır. O halde böyle bir münazaracı ile tartışmaya girmenin ne faydası olabilir ki? Zira kendi mezhebinin haklılığına adı gibi inanmış bir münazaracıya her ne kadar kuvvetli deliller de getirilse o yine bildiğini okuyacak ve kendi çizgisinden şaşmayacaktır. Muradı karşısındakini susturmak olan bir münazaracı ile tartışmaya girmenin fitnessinden selamette kalmak mümkün değildir.⁶ Sonunun nereye varacağı belli olmayan böyle akim tartışmalara girilmemelidir. Âcurrî burada bir örnekle maksadını izah etmek istemektedir:

⁵ Âcurrî, *Ahlâku'l-ulemâ*, 60.

⁶ Hatta Âcurrî'nin çağdaşı olan Hatîb Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi* adlı eserinde böyle kimselere hadis dahi söylemenin doğru olmadığına dair bir başlık tahsis etmiştir. "*Layık olmayan kimselere hadis nakletmenin keraheti ve ehli olmayana hadis aktarmanın onu za'yi etmek olacağı*" başlıklı bölümü tam da Âcurrî'yi teyit eder mahiyettedir. Bu başlık atında Bağdâdî, hadis ilminde salâhiyetli gördüğü kimselerin kavillerine yer vermiştir. Şu örnekler herkesle her bir meselenin konuşulamayacağına dair çarpıcıdır:

Mutarriif: *İştihâsı olmayan kişiye yiyeceğinden verme. Yani istemeyen kişiye bildiğin hadisi nakletme.* El-A'meş: *Domuzların toynaklarının altına incileri sermeyiniz.* Mâlik b. Enes: *İlmi ehil olmayana vermek domuzlara yakut takmak gibidir.* Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, thk. Mahmûd ed-Dahhân, (Riyâd: Mektebetu'l-maârif, 1983): 327-329.

Örneğin; ben Hicazlıyım sen de Bağdatlısın. Aramızda öyle bir mesele var ki benim mezhebime göre helal, senin mezhebine göre ise haramdır. Ve sen de benimle bu meselede münazara etmek istiyorsun. Aslına bakılırsa ne senin ve ne de benim bu münazarada niyetimiz, kendi mezhebi görüşümüzden vaz geçmektir. İkimizin de niyeti sadece karşı tarafa cevap vermektir. Bu durumda en hayırlısı tartışmaya girmeyip susmaktır. Hakkı bulmaya çalışmaktansa bulunduğumuz hal üzere devam etmemiz daha selametlidir. Zira böyle bir münazara ile sen “batıl” üzere olduğun halde benim “hak” olanı terk etmemi istiyorsun. Sonra da bununla sevineceksin. Aynı şekilde ben de öyle. Bu durumda ikimiz arasında hiçbir fark olmayacaktır. Bu tartışmanın, bizi hakka ulaşmakta muvaffak olamamış bir kavme dönüştürmek gibi kötü bir sonucu olacaktır. Böyle bir ortamda ilmimiz aleyhimize hüccettir. Bu meselelerde hiçbir bilgisi olmayıp münazara etmeyenlerin hali bizimkinden daha iyidir.⁷

Böyle kör dövüşü gibi tartışmaların en vahim tarafı da şudur ki; bir münazaracı kimi zaman karşısındakine galebe etme ateşi ile galeyana gelince hasmının söylediği sahih, sabit Sünnetlere dahi karşı çıkabilmektedir. Üstün gelme hırsı ile dengesini kaybetmiş münazaracı, farkında bile olmadan sahih Sünnete ve sahabe kavline karşı çıkarak “yanlış bunlar” cüretinde bulunabilir. Dinde hüccet olan pek çok ölçüyü sırf egosunu tatmin etmek için ihtiraslarına feda edebilir. Gözü dönmüş öfkeli birinin en yakınlarını canavarca katlettiği gibi dinde en değerli delilleri dahi şuursuzca yok sayabilecek bir derekeye düşebilir. En selametli olanı ise münazarada “münâsaha” sahibi olabilmektir. “Nasihât” kökünden gelen bu fiil her iki tarafın birbirlerine samimi niyetlerle öğüt verme ve alma kıvamında olmaları anlamında kullanılmıştır. Tartışan taraflar nasihate muhtaç olduğunu bilmeli ve olumsuz hislerden arınmış bir safiyette fikir teatisinde bulunabilmelidirler.⁸

KAYNAKÇA

Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdullah. *Ahlâku'l-Ulemâ*. nşr. İsmâîl b. Muhammed el-Ensârî, Abdullah b. Abdullatîf Âl eş-Şeyh. Suudi Arabistan: Riâsetu idârâtî'l-buhûs, 1987.

Bağdâdî, Hatîb. *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*. thk. Mahmûd ed-Dahhân. Riyâd: Mektebetu'l-maârif, 1983.

Çeker, Orhan. “Âcurrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/329. İstanbul: TDV Yayınları 1988.

⁷ Âcurrî, *Ahlâku'l-ulemâ*, 63.

⁸ Âcurrî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, 63.

Kaya, Hacı. "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münazara ilmi ya da Âdâbu'l-Bahs". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Temmuz 2017), 69-114.